

В.П.ПЕРКУН *

ДОПОМІЖНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ В ПОЛЬЩІ (1988–2015 рр.)

Представлено розвиток допоміжних історичних дисциплін у польській історіографії від кінця 1980-х рр. Звернуто увагу на актуальні наукові школи, напрямки досліджень, причинно-наслідкові зв'язки, які допоможуть зрозуміти високий академічний рівень джерелознавчих студій польських істориків. Наголошено на інтердисциплінарності, тенденціях до осмислення мети й завдань історичного дослідження у вимірі культурної антропології, семіотики, природничих і гуманітарних наук із проекцією на визначення культурних комунікативних кодів, систем цінностей суспільств/соціальних груп, повсякденних практик, правової, конфесійної культур.

Ключові слова: історіографія, джерело (джерелознавство), допоміжні історичні дисципліни, сфрагістика, геральдика, генеалогія.

Спеціальні (допоміжні)¹ історичні дисципліни по праву називають цеглинами у фундаменті історичної науки². Тривале ігнорування дисциплін джерелознавчого циклу в радянський час зумовило суттєве відставання національного історієписання від здобутків європейських історичних шкіл. Якісне вивчення минулого можливе за умови існування потужних університетських та науково-дослідних інституцій, медієвістичних і джерелознавчих центрів досліджень як осередків освоєння надбань світової (та, зокрема, європейської) історіографії. Дороговказом на цьому шляху може для нас бути досвід сусідів, насамперед Польщі.

Доленосний 1989-й рік, пов'язаний із розвалом комуністичної системи, позначився для Польщі черговими політичними змінами, результатом яких можна вважати вибудування позицій, що забезпечили нині цій державі статус одного з регіональних лідерів Центрально-Східної Європи. Демократизація Польщі, яка розпочалася з лютневого круглого столу 1989 р., за який сіли опозиція та влада, мала наслідком частково вільні вибори 4 червня того ж року. Падіння комуністичного устрою безпосередньо вплинуло на розвиток гуманітарних дисциплін³. Але навряд чи можна у цьому випадку говорити про

* Перкун Віталій Павлович – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, відділ спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів, сектор генеалогічних та геральдичних досліджень
E-mail: orantus@ukr.net

¹ Поняття «*науki pomocnicze historii*» перекладається як «допоміжні історичні науки». Оскільки в українській академічній традиції воно передається як «допоміжні історичні дисципліни», саме ним автор послуговується у своєму тексті (окрім випадків наведення назв польських статей, книжок, тем наукових конференцій).

² Від редакторів тому [Я.Дашкевич, О.Купчинський] // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. – Т.СХХХІ: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Л., 1996. – С.7.

³ Побуває думка, що рубіжним моментом змін у гуманітарних дослідженнях у Польщі став 1990 р. (див.: *Debicki J., Harc L. Interdyscyplinarność albo zintegrowanie dyscyplin a historyczne badanie regionalne (na przykładzie Śląska)* // *Acta Universitatis Wratislaviensis*. – №2966. – Historia. – CLXXV: *Mundus hominis – cywilizacja, kultura, natura: Wokół interdyscyplinarnych badań historycznych* / Pod red. S.Rosika, P.Wiszewskiego. – Wrocław, 2006. – S.438). Попри істотні зміни, які

зміни кардинальні, «цивілізаційні», як це було в українській гуманітаристиці від часу проголошення незалежності в 1991 р. де-юре, або з кінця 1988 р. (заснування Археографічної комісії) – де-факто. Гуманітарні науки в Польщі 1940–1980-х рр. були в набагато кращих умовах, порівняно з українськими радянськими реаліями.

Упродовж другої половини ХХ ст., попри до певної міри позірне сприйняття марксистської методології, польська історична наука загалом зберегла свою тяглість, традиції, школи та високий академічний рівень. За словами проф. М.Кочерської, ряд інтелектуалів, у тому числі історики Т.Мантойфель, А.Гейштор, С.Лоренц, С.Гербст, які задавали тон у повоєнній польській історіографії, зробили вибір на користь органічної праці в умовах неповного суверенітету відновленої держави, що зумовлювало прийняття (більшою або меншою мірою) вербальних вимог марксистської доктрини в історичних дослідженнях⁴.

Порівняно з українськими радянськими істориками польські фахівці були відкритими для контактів із західноєвропейськими колегами⁵. Насамперед після перерви 1939–1953 рр. відновилися зв'язки з представниками школи «Анналів». Завдяки особистим контактам А.Гейштора з Ф.Броделем, Ж. Ле Гоффом, Ж.Дюбі молоді адепти науки мали можливість стажуватися у провідних французьких центрах⁶. Нині немає фактично жодного польського

приніс 1989 р., усе ж у назві статті свідомо зазначено 1988 р. – саме тоді, з офіційною реєстрацією Польського геральдичного товариства та наступним поживавленням досліджень у ряді суміжних із геральдикой дисциплін, відбувся перелом.

⁴ Koczerska M. Aleksander Gieysztor 17.VII.1916 – 9.II.1999 // *Studia Źródłoznawcze*. – Т.XXXVII. – Warszawa, 2000. – S.7. Подібний погляд висловив К.Модзалевський – медієвіст і політичний діяч опозиції 1960–1980-х рр. (див.: *Przegląd Historyczny*. – 2011. – №1. – S.45–107). Про сприйняття польською інтелектуальною елітою в період ПНР марксистської доктрини писав філософ Л.Колаковський (див.: *Kolakowski L. Moje słuszne poglądy na wszystko*. – Kraków, 2011. – S.299). Режисер, а також письменник А.Жулавський у своїх споминах також уважав слушними певні форми співпраці з комуністичним режимом після 1945 р., оскільки у протилежному випадку «Польща була б радянською республікою, табором» (див.: *Kletowski P., Marecki P., Żuławski [wywiad-rzeka]: Przewodnik krytyki politycznej*. – Warszawa, 2008. – S.151).

⁵ Особливо детально про стан історичної науки в УРСР та фаховий рівень українських радянських істориків того часу писав І.Лисяк-Рудницький. Так, київський професор К.Дубина, котрий брав участь у конгресі історичних наук у Відні (1965 р.), не володів жодною європейською мовою, «вирізняючись» та цьому тлі від московської частини радянської делегації (див.: *Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. – Т.2. – К., 1994. – С.428*). І це було доволі типовим явищем для істориків радянського періоду. Про закритість гуманітарної науки у СРСР від зовнішнього світу, а відтак і від нових концепцій, див.: *Гуревич А. Подводя итоги... // Одиссей: Человек в истории*. – Москва, 2000. – С.127.

⁶ Яскравий приклад такої співпраці між польськими та французькими осередками – наявність у сфрагістичних колекціях закладу допоміжних історичних дисциплін Ягеллонського університету французьких гіпсових відтисків печаток із паризького Національного архіву (див.: *Piech Z. Zbiory odlewów pieczęci w Zakładzie nauk pomocniczych historii Uniwersytetu Jagiellońskiego // Zbiory pieczęci w Polsce / Pod red. Z.Piecha, W.Strzyżewskiego*. – Warszawa, 2009. – S.345). Детальніше про співпрацю польських та французьких істориків, взаємовпливи, починаючи з 1950-х рр., див.: *Duby G., Geremek B. Wspólne pasje (rozmowę przeprowadził Philippe Sainteny, przełożyła z francuskiego Elżbieta Teresa Sadowska)*. – Warszawa, 1995. Доволі цікаві стаття та монографія П.Плескота про особливості наукових відряджень польських істориків до Франції в 1950–1960-х рр. (див.: *Pleskot P. Niecodzienne życie polskich uczonych podczas wizyt w krajach Zachodu w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku // Przegląd Historyczny*. – Т.XCVIII. – Zeszyt 2. – Warszawa, 2007. – S.197–214; *Idem. Intelktualni sąsiedzi: Kontakty historyków polskich ze środowiskiem „Annales” 1945–1989*. – Warszawa, 2010). М.Куля описує специфіку поїздок польських істориків до Франції на прикладі листів із відряджень свого батька, проф. В.Кулі. Автор акцентує увагу на політичних особливостях гуманітарного академічного середовища Польщі

історика, який не пройшов би коротко- чи довгострокову практику у визнаних європейських і північноамериканських наукових осередках.

Традиції розвитку допоміжних історичних дисциплін у Польщі сягають початку XIX ст.⁷ Якісно нового оберту вони набули з кінця XIX ст. У 1898 р. було відкрито першу кафедру допоміжних історичних дисциплін в Ягеллонському університеті, яку очолив С.Кжижановський. У 1908 р. постало Польське геральдичне товариство та часопис «Miesięcznik Heraldyczny». Плідно працювали на цій ниві генеалог і геральдист В.Семкович, дипломатист С.Кентжинський, видавець генеалогічних, геральдичних та сфрагістичних джерел Ф.Пекосинський. У перші чотири десятиліття XX ст. з'явилися студії теоретичного характеру, мета яких полягала в осмисленні допоміжних історичних дисциплін у вимірі вивчення та інтерпретації джерел⁸.

У воєнний (1939–1945 рр.) та повоєнний (1946–1956 рр.) часи розвиток дещо загальмувався. Винятком тут може бути короткий нарис допоміжних історичних дисциплін авторства А.Ґейштора⁹. Утім уже починаючи від хрущовської «відлиги» (1956 р.) польська гуманітаристика вийшла на висхідну лінію. Події березня 1968 р. стали черговим випробуванням¹⁰. Втрат зазнали ряд напрямів: філософія, культурна антропологія та ін.¹¹ Натомість історики здебільшого зберегли свої позиції. Пояснення можна знайти в тому, що їхні студії зосереджувалися на теорії джерелознавства та на самих джерелах, не входячи в конфронтацію з тодішньою офіційною ідеологією. Саме у ці роки вийшли друком ґрунтовні розвідки з хронології, генеалогії, геральдики, сфрагістики, дипломатики, палеографії, нумізматики. Це був вагомий результат роботи фахівців, очолюваних директором Інституту історії Польської академії наук проф. Т.Мантойфлем, який поклав за мету реалізувати проект вивчення допоміжних історичних дисциплін у рамках монографічних досліджень конкретного напрямку.

Нового поштовху допоміжні історичні дисципліни набули з кінця 1980-х рр. Так, у 1988 р. було відновлено діяльність Польського геральдичного товариства, котре припинило свою роботу 1939 р. з початком Другої світової війни. Його метою проголошено провадження наукових досліджень у геральдиці, сфрагістиці та суміжних галузях знань. Фактично це стало свідченням волі польських істориків активізувати студії на полі допоміжних історичних дисциплін. Нині працюють відділення ПГТ у Варшаві, Кракові, Любліні, Торуні. Наукові інституції цих

1950–1960-х рр. (див.: Kula M. Podchody z Biurem «W» // Przegląd Historyczny. – T.XCVIII. – Zeszyt 2. – Warszawa, 2008. – S.633–650).

⁷ Lelewel J. Nauki, dający poznać źródła historyczne. – Wilno, 1822.

⁸ Див.: Krzyżanowski S. O zadaniach paleografii i dyplomatyki wobec historii polskiej i historii prawa polskiego: Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich. – Lwów, 1890; Semkowicz W. Potrzeby w zakresie nauk pomocniczych historii // Nauka Polska. – T.1. – Warszawa, 1918. – S.287–312; Idem. Rozwój nauk pomocniczych historii w latach 1888–1938 // Kwartalnik Historyczny. – T.51. – Warszawa, 1937. – S.227–257; Kętrzyński S. Stan nauk pomocniczych historii i ich potrzeby // Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich. – T.1. – Lwów, 1930. – S.180–198.

⁹ Gieysztor A. Zarys nauk pomocniczych historii, wydanie trzecie, poszerzone przy współudziale doc. dra Stanisława Herbsta. – T.1–2. – Warszawa, 1948.

¹⁰ Тоді у великих польських містах відбулися студентські акції протесту, учасники яких домагалися демократизації суспільства. Наслідком стала політична криза, обмеження прав і свобод громадян, що відобразилося в тому числі й на гуманітарній сфері.

¹¹ Змушені були емігрувати філософ Л.Колаковський, історики ідей К.Пом'ян, А.Валіцький та ін.

міст (університети, архіви, академії тощо) – визнані центри розвитку допоміжних історичних дисциплін. Виказують активність у цій сфері зацікавлень й інші наукові та університетські осередки в містах Щецин, Познань, Катовіце, Вроцлав, Кельце, Лодзь, Зелена Ґура.

Що саме вдалося досягнути польським історикам на ниві допоміжних історичних дисциплін за чверть століття? Нижче подано розгляд теми за такими пунктами: центри наукових шкіл, спеціалізовані часописи, розвиток окремих допоміжних дисциплін, поняття «допоміжні історичні дисципліни», спеціалізовані конференції, видання на пошану знаних дослідників, бібліографії, енциклопедії, праці з історії, методології допоміжних історичних дисциплін, підручники, спеціалізовані нагороди та премії.

Центри наукових шкіл

Краків. На сьогодні ця давня королівська столиця – найбільший центр вивчення допоміжних історичних дисциплін у Польщі. Заклад допоміжних історичних дисциплін та архівістики місцевого Ягеллонського університету (керівник – д-р габ., проф. З.Пех) – родоначальник студіювання джерелознавчого напрямку, а один із «батьків» краківської школи, проф. Ф.Пекосинський – автор класичних праць зі середньовічної геральдики, генеалогії та сфрагістики. Засновником на той час ще кафедри допоміжних історичних дисциплін Ягеллонського університету у 1898 р. став С.Кжижановський. Його перу належать програмні студії з дипломатики та палеографії. Наступним керівником кафедри був В.Семкович, котрий опублікував ряд монографій і джерел із ділянки генеалогії та геральдики, енциклопедію допоміжних історичних дисциплін (лекційні заняття з історичної географії, дипломатики, геральдики, сфрагістики, генеалогії, палеографії, хронології; у 1999 р. перевидано з передмовою його учениці – Б.Вирозумської). Своєрідним пам'ятником В.Семковичу стала його монографія «*Paleografia łacińska*», котра побачила світ уже після смерті автора – у 1951 р. У 2002 р. опубліковане друге видання з передмовою Б.Вирозумської. Із кінця XIX ст. заклад допоміжних історичних дисциплін систематично збирає та впорядковує сфрагістичні, геральдичні, нумізматичні, картографічні матеріали, стародруки, пергаментні документи та їх копії. Вони використовуються під час практичних занять зі студентами. Слід підкреслити унікальність цього науково-дидактичного осередку як у польському, так і центральноєвропейському контекстах. Упродовж останніх двадцяти років заклад був ініціатором та організатором наукових конференцій, присвячених допоміжним історичним дисциплінам. За словами З.Пеха, сфрагістичні студії в 1990-х рр. стали провідною дослідницькою тематикою підрозділу¹². І природно, що нині краківський осередок веде перед на ниві польської сфрагістики. Провідними фахівцями, окрім уже згаданого проф. З.Пеха (коло його наукових інтересів: сфрагістика, владні атрибути, історична іконографія), є проф. Б.Вирозумська (устрій та документація середньовічних міст), д-р габ.

¹² Piech Z. Zbiory odlewów pieczęci w Zakładzie nauk pomocniczych historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – S.344.

В.Дреліхаж (нині голова Краківського осередку ПГТ, сфера наукових інтересів: геральдика, дипломатика, епіграфіка), д-р П.Рабей (геральдика, епіграфіка), д-р М.Стажинський (церковна геральдика та сфрагістика, джерелознавство).

Питаннями допоміжних історичних дисциплін також займаються у Краківській теологічній академії. Коло інтересів фахівців цього університетського осередку: геральдика, символіка, атрибутика католицької церкви та духівництва¹³.

Люблін. Тут допоміжні історичні дисципліни вивчають у двох основних наукових осередках – Люблінському католицькому університеті та Університеті імені М.Кюрі-Склодовської. Знаковими постатями, які дали поштовх розвитку дисциплін ще в 1970-х рр., були кс. проф. С.Лібровський та проф. Ю.Шиманський. Зокрема перший у своїй статті 1977 р. «Про розширення джерельної бази в історико-церковних дослідженнях» звернув увагу на важливість вивчення церковної геральдики¹⁴. Ю.Шиманський, чий науковий шлях розпочався у Силезькому університеті (Катовіце), започаткував у Любліні власну наукову школу. Його вихованці – знані нині в Польщі та поза межами цієї країни історики К.Скупенський (дипломатика), Б.Трелінська (епіграфіка), Г.Серока (геральдика, сфрагістика), П.Диммель (дипломатика), Я.Лосовський (сфрагістика, дипломатика). Ці фахівці становлять ядро Люблінського відділення ПГТ. У 1990-х рр. у місті відбулися ряд геральдичних і сфрагістичних конференцій.

Варшава. У столиці Польщі допоміжні історичні дисципліни розвиваються в Інституті історії Польської академії наук (відділ допоміжних історичних дисциплін та археографії), Варшавському університеті (кафедра допоміжних історичних дисциплін та методології), Університеті імені кардинала С.Вишинського (інститут історичних наук), Польському геральдичному товаристві. Як у першій, та і в двох інших наукових інституціях тривалі основи розвою допоміжних історичних дисциплін заклали проф. А.Гейштор¹⁵. Його учні – проф. С.К.Кучинський та М.Кочерська, у значній мірі Р.Керсновський, якого А.Гейштор у 1949 р. запросив із Кракова до Варшави – стали локомотивом розвитку джерелознавчих галузей знань у польській столиці. Саме у Варшаві стараннями тоді ще магістра історії С.Гужинського та доцента С.К.Кучинського 1988 р. було відновлено діяльність передвоєнного Польського геральдичного товариства. М.Кочерська керує кафедрою допоміжних історичних дисциплін Варшавського університету та проводить магістерський і докторантський семінар із відтинку медієвістики. Її вихованці, а це П.Венцовський (дипломатика, методологія, джерелознавство) та М.Яніцький (епіграфіка, джерелознавство), на сьогоднішній день – визнані фахівці з пізнього середньовіччя

¹³ Див.: Interpretacja i symbolika: Praca zbiorowa / Pod red. T.Jelonka, L.Rotter. – Kraków, 2006; Symbolika roślin: heraldyka i symbolika chrześcijańska / Pod red. J.Mareckiego, L.Rotter. – Kraków, 2007; Cnoty i wady: społeczeństwo baroku po obu stronach Karpat / Pod red. J.Mareckiego, L.Rotter. – Kraków, 2007; Jak czytać wizerunki świętych: leksykon atrybutów i symboli hagiograficznych / J.Marecki, L.Rotter. – Kraków, 2009; Symbolika roślin / Pod red. J.Mareckiego, L.Rotter. – Kraków, 2010.

¹⁴ Librowski S. O poszerzeniu bazy źródłowej w badaniach historyczno-kościelnych // Archiwa, biblioteki i muzea kościelne. – T.35. – Lublin, 1977. – S.5–17.

¹⁵ Спогади про проф. А.Гейштора див.: Wywiad Paola Gugliemotti, Gian Maria Varanini z Modzelewskim Karolem // Przegląd Historyczny. – T.CII. – Zeszyt 1. – Warszawa, 2011. – S.56–57; Kuczyński S.K. Aleksander Gieysztor i nauki dające poznawać źródła historyczne // Ibid. – T.XCI. – Zeszyt 1. – Warszawa, 2000. – S.51–60.

та ранньомодерного часу. Наступниками проф. Р.Керсновського та проф. С.К.Кучинського в Інституті історії ПАН стали Я.Адамчик та І.Дацька-Ґужинська. В Університеті імені кардинала С.Вишинського проблемами церковної геральдики займається кс. д-р П.Дудзінський¹⁶, джерелознавством XV–XVII ст. – кс. проф. К.Латак¹⁷. Варшава – координуючий центр для наукових видавничих проєктів. Саме тут розташоване видавництво «DiG», яке спеціалізується на літературі з допоміжних історичних дисциплін. На базі Інституту історії ПАН у перше десятиліття XXI ст. відбулося декілька важливих конференцій із відтинку допоміжних історичних дисциплін.

Торунь. Найвідоміші та найавторитетніші генеалогіи тут – професори К.Ясинський і Я.Беняк. Власне інститут історії й архівістики Торунського університету імені М.Коперніка став основою місцевої школи допоміжних історичних дисциплін з особливим акцентом на розвитку генеалогії. Із кінця 1970-х рр. осередок на чолі з Я.Беняком та К.Ясинським розпочав свою науково-організаційну діяльність. У 1980–2001 рр. відбулося сім конференцій. Нині школу репрезентують М.Глебьонек (сфрагістика, архівістика), проф. Я.Вронішевський (геральдика, генеалогія, епіграфіка), Я.Вента (літописання), А.Шведа (генеалогія), які працюють у закладі допоміжних історичних дисциплін інституту історії та архівістики Торунського університету імені М.Коперніка.

Познань. Заклад допоміжних історичних дисциплін інституту історії Познанського університету імені А.Міцкевича створено в 1966 р. (до 1969 р. – заклад історії культури та джерелознавства при кафедрі загальної середньовічної історії; від 1982 р. – заклад джерелознавства та допоміжних історичних дисциплін)¹⁸. Очолила його проф. Б.Кюрбіс. Нині познанський осередок репрезентують Т.Ясинський (аналістика, дипломатика, генеалогія, палеографія), П.Покора (сфрагістика), Е.Сиска (джерелознавство, сфрагістика), М.Дорна (середньовічна історіографія, історія дипломатик), М.Сосновський (латинська палеографія, агіографія), Р.Вітковський (джерелознавство), П.Стружек (сфрагістика, геральдика, іконографія).

Вроцлав. Джерелознавчі науки в адміністративному центрі Нижньої Силезії розвиваються у Вроцлавському університеті та Оссолінеумі, де існує сфрагістичний кабінет, який донедавна очолював В.Фабіянський, а нині одним із керівників є Р.Форисяк-Вуйцинський. П.Вишевський (займається іконографією) та С.Росік (історіографія, середньовіччя) від 2001 р. організовують наукові конференції, присвячені дисциплінам джерелознавчого циклу. Р.Жерелік очолює заклад допоміжних історичних наук та архівістики історичного інституту Вроцлавського університету. Коло його наукових зацікавлень – дипломатика, палеографія, просопографія. Співробітник закладу, чий інтереси пов'язано суто з допоміжними історичними дисциплінами – М.Л.Вуйцик (сфрагістика, дипломатика).

¹⁶ Dudziński P. Współczesna heraldyka i zwyczaje heraldyczne w Kościołach chrześcijańskich. – T.1–2. – Warszawa, 2007.

¹⁷ Łatak K. Książdz Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz i pisarz klasztorny. – Kraków, 2010.

¹⁸ Krzyżanowska J. Brygita Kürbis 11.IX.1921 – 5.XI.2001 // Studia Źródłoznawcze. – T.XXXIX. – Warszawa, 2001. – S.6.

Щецин. Тут центр розвитку допоміжних історичних дисциплін – Державний архів міста Щецина. В установі сформовано солідну сфрагістичну колекцію (опікун – П.Ґут (сфрагістика, геральдика)). Допоміжні історичні дисципліни також перебувають у фокусі уваги співробітників кафедри нової історії та архівістики Щецинського університету – А.Ґут (дипломатика, геральдика, сфрагістика) та Р.Скрицького (картографія, іконографія).

Зелена Ґура. У структурі інституту історії Зеленогурського університету існує заклад допоміжних історичних дисциплін та архівістики, очолюваний донедавна проф. К.Бобовським (середньовічна дипломатика, палеографія, сфрагістика). Серед пріоритетних напрямів роботи його співробітників – генеалогія (Й.Карчевська), епіграфіка, дипломатика (Й.Здренка, А.Ґурський), людвигарство (М.Туречек).

Катовіце. Тут, у Силезькому університеті, працюють дослідники середньовічної генеалогії проф. Є.Сперка та Б.Чвойдрак, сфрагіст Т.Калуський, а у Силезькому музеї – znana дослідниця геральдики й сфрагістики регіону М.Каранець.

Лодзь. На кафедрі історії історіографії та допоміжних історичних дисциплін Лодзинського університету працюють М.Адамчевський (геральдика, сфрагістика), А.Шимчак (генеалогія, епіграфіка), Ю.К.Янчак (історична демографія).

Істотна обставина, яка сприяє якісним дослідженням та продовженню традицій попередніх десятиліть – це бібліотеки, сфрагістичні, палеографічні колекції закладів, кабінетів допоміжних історичних дисциплін тощо. Така наукова база насамперед уможливорює якісну підготовку студентів, проведення практичних занять із палеографії, нумізматики, генеалогії, сфрагістики, використовуючи при цьому таблиці з давнім письмом, копії середньовічних документів, а на заняттях зі сфрагістики – муляжі печаток.

Упродовж останніх двох десятиліть у Польщі з'явилися друком переклади знаних західноєвропейських фахівців із допоміжних історичних дисциплін, як-от М.Пастуро («Середньовічна гра символів»¹⁹, «Диявольська матерія...»²⁰, «Історія кольору: синій»²¹) або Ж.-К.Шмітта («Жест у середньовічній культурі»²²). У польських бібліотеках можна знайти знакові студії мовою оригіналу – від класичної праці Ж.Мабільйона («De re diplomatice libri sex», 1681 р.) до публікацій П.Шрамма²³, Е.Кіттеля²⁴, Т.Дідеріха²⁵, Б.Б.Гайма²⁶, М.Пастуро²⁷, а також часописи, на шпальтах яких досліджуються дисципліни джерелознавчого циклу («Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde», «Bibliothèque de l'École des chartes», «Annales: histoire, sciences, sociales»).

¹⁹ Pastoureaux M. Średniowieczna gra symboli. – Warszawa, 2006.

²⁰ Pastoureaux M. Diabelska materia: historia pasków i tkanin w paski. – Warszawa, 2004.

²¹ Pastoureaux M. Niebieski: historia koloru. – Warszawa, 2013.

²² Schmitt J.-C. Gest w kulturze średniowiecznej. – Warszawa, 2006.

²³ Schramm P. Herrschaftszeichen und Staatssymbolik. – T.1–3. – Stuttgart, 1954–1956.

²⁴ Kittel E. Siegel. – Braunschweig, 1970.

²⁵ Diederich T. Siegelkunde: Beiträge zu ihrer Vertiefung und Weiterführung. – Köln, 2012.

²⁶ Heim B.B. Coutumes et Droit Héraldiques de l'Eglise. – Paris, 1949.

²⁷ Pastoureaux M. Les sceaux. – Turnhout, 1981.

Часописи

Один із провідних польських спеціалізованих часописів, присвячених головно допоміжним історичним дисциплінам – «*Studia Źródłoznawcze*» («Джерелознавчі студії») – виходить із 1957 р. Періодичне видання має на меті публікувати матеріали з джерелознавства, методології, археографії історичних джерел, удосконалення інструментарію історика, оприлюднення результатів досліджень із широкого спектру допоміжних історичних дисциплін середньовіччя, нового й новітнього часу²⁸. «Батьками» часопису стали А.Гейштор, Б.Кюрбіс, Г.Лябуда, Р.Вальчак. Від кінця 1980-х рр. редакторами стали професори М.Кочерська та С.К.Кучинський.

У журналі знаходимо інформацію про конференції, круглі столи, публікації з ділянки допоміжних історичних дисциплін у Польщі та за кордоном. За останні двадцять років уміщено новини про розвиток допоміжних історичних дисциплін у Чехії²⁹, Німеччині, рясно представлено рецензії та огляди німецько-, франкомовної³⁰ літератури. Особливо пильно С.К.Кучинський відстежував публікації відомого французького фахівця на полі геральдики, сфрагістики, символіки, семіотики – М.Пастуро. Тут також містяться звіти про міжнародні конгреси, конференції, симпозиуми, семінари³¹. Неабиякий інтерес викликають спогади про істориків, котрі присвятили себе вивченню допоміжних історичних дисциплін, зокрема йдеться про А.Гейштора, З.Пежановського, Б.Курбіс.

На шпальтах журналу знаходимо й огляди, присвячені доробку українських істориків. Так, у 31-му томі (1990 р.) уміщено рецензію К.Гурського (с.95–96) на автореферат Н.Яковенко «Палеография латинского документального письма на Правобережной Украине (вторая половина XVI – первая половина XVII в.)» (Київ, 1983 р.). Автор підкреслив, що це перша праця, присвячена ключовій проблемі історії культури в Україні на переломі XVI–XVII ст.

²⁸ *Studia źródłoznawcze*. – Т.38. – Warszawa, 2000 [від редакції].

²⁹ У т. XXXVII (2000 р., с.175–177) В.Мрозович оглянув чеське періодичне видання: *Pomocné vědy historické a jejich místo mezi historickými obory* / Red. I.Hlaváček, Z.Hojda. – Praha, 1997. – 192 s. [Acta Universitatis Carolinae Philosophica et historica 1–1996: Z pomocných věd historických XIII]. Із назв статей дізнаємося про актуальні питання, які висвітлювалися фахівцями з допоміжних історичних дисциплін: *Hlaváček I.* Pomocné vědy historické a jejich postavení v současné historiografii; *Smahel F.* Chvala pomocných věd historických; *Vašků V.* Ke dvěma metodologickým otázkám pomocných věd historických; *Novak J., Roháč J.* Problemy výuku archivnictva na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě v současnosti; *Pokorný P.* Heraldika jako mezipředmětová disciplína; *Ebelová I.* Otázky a problémy novověké epigrafiky: Nápisy a jejich konzervace na příkladu zámku v Encouvaněch; *pražské novoměstské radnice a hřbitovního kostela sv. Petra a Pavla v Starých Práchech*; *Honca J.* Cesty a cíle české genealogie po roce 1945; *Semotánová E.* Historická geografie a její místo v systému věd; *Hojda Z.* Historická ikonografie – pomocná věda historická?

³⁰ Польська дослідниця А.Адамська (т. XXXVII, с.177–181) звернула увагу на французьку серію, присвячену допоміжним історичним дисциплінам: *Identifier sources et citations (L'Atelier du medieviste 1)*. – Turnhout, 1994. – 337 p.; *Guyotjeannis O., Pycke J., Tock B.-M.* *Diplomatique medievale (L'Atelier du medieviste 2)*. – Turnhout, 1993. – 442 p.

³¹ *Wenta J.* Kilka uwag o sytuacji nauk pomocniczych historii w Niemczech: Na marginesie książki Hansa Wernera Goetza *Moderne Mediävistik: Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*, Darmstadt 1999 // *Studia Źródłoznawcze*. – Т. XLI. – Warszawa, 2003. – S.131–134. Цікаві спостереження розвитку допоміжних історичних дисциплін у Німеччині. Як пише Я.Вента, вони еволюціонують у напрямі інтердисциплінарної медієвістики, тісного переплетення джерелознавства та філології. Див. також: *Adamska A.* «Język dokumentu średniowiecznego»: XI Kongres Międzynarodowy Komisji Dyplomatyki (Troyes, 11–13.XI.2003) // *Ibid.* – S.185–188.

та заслуговує на видання друком повної версії. Ця праця методично безпомилкова³². Том міститься додаток: бібліографію всіх попередніх 30-ти випусків від 1957 по 1987 рр. за редакцією П.К.Войцеховського. Із наукової бібліографії цього випуску довідуємося про огляди праць на українську тематику. Зокрема під номером 122 в розділі А вміщено інформацію про рецензію А.Поппе (1964, 9) на книгу: Українські письменники: Біобібліографічний словник, т.1: Давня українська література (XI–XVII ст.), уклад Л.Махновець, Київ, 1960, 979 с.; під номером 492 – огляд З.Гульдона на статтю: Крикун М. Подимні реєстри XVI ст. як джерело. Третя республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін, Київ, 1968, с.69–98; під номером 514 – огляд І.Ігнатовича на працю: Стрельский В. Источниковедение истории СССР: Период империализма, конец XIX ст. – 1917 г., Москва, 1962; під номером 826 – огляд З.Войтковяка (1978, 23) на: Грамоти XIV ст. Упорядкування, вступна стаття, коментарі М.Пещак, Київ, 1974; під номером 945 – огляд З.Гульдона (1973, 18) на книгу: Літопис Самовидця, підготував Я.Дзира, Київ, 1971; під номером 2463 – огляд цього ж автора (1971, 15) на видання: Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820) метрики: Перші поземельні кадастри Галичини: Показчик населених пунктів, Київ, 1965; під номером 2713 – огляд С.К.Кучинського (1967, 12) на статтю: Гавриленко В. Львівські цехові печатки XIV–XV ст. та питання про час їх виникнення (опубл. в: Історичні джерела та їх використання, вип.1, Київ, 1964; Українська сфрагістика. Питання предмета та історіографії (1981, 26)). У спареному томі 32/33 знаходимо рецензію М.Йовіти-Гансовської (с.229–231) на працю О.Пріцака «Походження Русі».

Цікавим видається звіт про Міжнародний конгрес візантійських студій, що відбувся в Копенгагені 1996 р. Автор огляду присвятив декілька слів доповідям зі сфрагістики. Зокрема М.Алексєнко інформував про 450 печаток, знайдених у затоці Херсона, В.Степаненко – про печатки, виявлені у Судаку³³.

У випуску за 2009 р. А.Юсупович зробив огляд монографій М.Котляра, Т.Вілкул, О.Пріцака.

«*Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*» («Щорічник Польського геральдичного товариства»). У вступному слові голова ПГТ проф. С.К.Кучинський наголосив на продовженні традицій цього видання довоєнних часів, а також традицій Львівського геральдичного товариства, заснованого 1906 р., чийм друкованим органом до 1932 р. і був журнал. Попри те, що цей номер став першим, однак, як зазначив головний редактор, аби підкреслити попереднє існування часопису (впродовж 1908–1932 рр.) він отримав послідовну, дванадцятку, нумерацію. Журнал складається з рубрик: «Дослідження», «Матеріали», «Дискусії», «Рецензії», «Miscellanea», «In Memoriam». У першому відновленому випуску (1993 р.) надруковано статут товариства, список його членів, названо керівництво, означено діяльність за 1988–1993 рр. На шпальтах часопису

³² Зауважимо, що кандидатська дисертація Н.Яковенко донині так і не вийшла у форматі монографічного дослідження.

³³ *Salamon M.* XIX Międzynarodowy kongres Studiów Bizantyńskich (Kopenhaga, 19–23. VIII.1996) // *Studia Źródłoznawcze*. – T.XXXVII. – Warszawa, 2000. – S.248.

знайшлося місце для нарисів про відомих дослідників допоміжних історичних дисциплін – В.Семковича, М.Гайсига, А.Геймовського. У т.3 нової серії бачимо рецензію на українське видання з відтинку допоміжних історичних дисциплін. Люблінський історик Я.Лосовський зробив огляд тез III геральдичної конференції, що пройшла у Львові 4–5 листопада 1993 р.³⁴

«*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*» («*Бюлетень Польського геральдичного товариства*»). Видання невеликого формату (до 2006 р. вийшло 24 вип.) складається з кількох рубрик, які передають основну структуру часопису: короткі публікації реферативного плану; інформація щодо діяльності ПГТ, наукові конференції, виставки, круглі столи, семінари, присвячені геральдиці, у Польщі й за кордоном; матеріали в пам'ять тих членів товариства, хто вже відійшов у Вічність.

«*Genealogia*» («*Генеалогія*»). Виходить від 1992 р. У передмові до першого випуску головний редактор М.Гурний підкреслив, що новий видавничий проект присвячено історико-генеалогічній проблематиці у широкому розумінні, це буде майданчик, де фахівці обмінюватимуться думками, що має спричинити поживлення зацікавлень традиціями й родинними історіями в Польщі (с.7–8). На цей момент вийшло друком вісімнадцять випусків. Видання складається з кількох рубрик: «Передмова», «Студії», «Матеріали», «Інформація», «Рецензія та огляди».

«*Biuletyn Numizmatyczny*» («*Нумізматичний бюлетень*»). Часопис видається з 1965 р. Один із провідних у ділянці нумізматики. Матеріали, уміщені на його шпальтах, стосуються безпосередньо як нумізматики, так і суміжних дисциплін (у тому числі сфрагістики та ін.)³⁵.

«*Przeszość Demograficzna Polski*» («*Демографічне минуле Польщі*»). Виходить друком від 1967 р. Провідне видання у своїй галузі знань. Саме на його сторінках побачили світ праці французьких істориків кінця 1960-х рр., які несли у собі нові підходи, методологію, нову проблематику, що стало неабияким внеском у розвиток польської історичної демографії.

Наукові дисципліни

Генеалогія. Ця галузь знань нині одна з найбільш освоєних допоміжних історичних дисциплін щодо введення в обіг джерельного матеріалу, вироблення методології досліджень. Торунський університет, в якому створили власну школу професори К.Ясинський та Я.Беняк, можна назвати провідним центром

³⁴ Losowski J. [Rec.]. Tretja naukowa heraldyczna konferencija (Lwów, 4–5 listopada 1993 r.). Zbioryk tez, povidomleń ta dopovidej. Redaktor ta układacz Andrij Hreczylo, Lwów, 1993, ss.124 // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. – T.III (XIV). – Warszawa, 1997. – S.224–226. У висновках до огляду автор підкреслює значне зацікавлення проблемами геральдики та суміжними дисциплінами в Україні (с.226). Я.Лосовський також представляв актуальні питання вивчення печаток польських старост XVI–XVIII ст. в українському виданні (див.: Лосовський Я. Про потреби досліджень печаток старост XVI–XVIII ст. // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 р.): Матеріали. – Л., 1997. – С.46–48).

³⁵ Ряд інших нумізматичних часописів регіонального спрямування подає у своїй статті С.Гірик, роблячи огляд студій з української нумізматики та боністики (див.: Гірик С. Самоорганізація науки і спеціальні історичні дисципліни: приклад нумізматики і боністики [Електронний ресурс]: http://histans.com/LiberUA/GirikSNSID_2013/GirikSNSID_2013.pdf/).

польських генеалогічних студій. У 1996 р. вийшла друком збірка статей К.Ясинського з ділянки допоміжних історичних дисциплін, де вміщено статті автора з попередніх десятиліть на теми генеалогії, некрополістики, хронології, джерелознавства, іконографії, дипломатики, ономастики³⁶. У 2003 р. побачила світ книга «Генеалогія: Стан та перспективи досліджень над суспільством середньовічної Польщі на порівняльному тлі»³⁷. Це – сьома публікація з циклу конференцій під назвою «Генеалогія», яку видали торунські дослідники. У збірнику міститься стаття українського фахівця Ю.Зозуляка «Стан та перспективи досліджень над шляхтою в українській історіографії»³⁸. Автори видання основну увагу сфокусували на генеалогії вищих верств (королів, князів, магнатів, шляхти), а також міщан, духівництва, інтелектуалів. Особливий акцент зроблено на титулатурі еліти, її ролі та місці у системі функціонування влади й суспільства. Загалом (за деякими винятками) поза науковим інтересом залишається генеалогія селян, міського маргінесу³⁹.

Які проблеми нині ставлять перед собою польські генеалоги? Актуальне питання функцій і завдань цієї дисципліни. Дедалі частіше висловлюються думки щодо генеалогії не як допоміжної історичної дисципліни, а як частини суспільної історії, історії культури⁴⁰. Істотна проблема генеалогічних студій – питання дефініції самого поняття «еліта»⁴¹. Саме тому історики обговорюють проведення генеалогічно-просопографічних досліджень⁴². Це свідчить про те, що генеалогія розширює межі своїх завдань, адже важливе не лише вивчення походження родини, представників роду, але і їх соціалізації. Загалом генеалогія розглядається як метод з'ясування суспільних явищ⁴³.

Сфрагістика. Відповідні студії становлять за останні двадцять років один із найбільш пріоритетних напрямів вивчення джерелознавчих дисциплін. Вийшли друком три присвячених печаткам збірники, які означили стан та завдання польського печаткознавства⁴⁴. Актуальні напрями сфрагістичних досліджень: міська сфрагістика, а також церковна (вищого й нижчого духівництва,

³⁶ Jasiński K. Prace wybrane z nauk pomocniczych historii. – Toruń, 1996. – 416 s.

³⁷ Genealogia: Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym / Pod red. J.Pakulskiego, J.Wroniszewskiego. – Toruń, 2003.

³⁸ Genealogia: Stan i perspektywy badań... – S.333–345. Поза безсумнівно слушні зауваження щодо причин недостатнього вивчення цієї проблематики, дослідник однак обійшов увагою ряд бібліографічних позицій, які принаймні ввели б польського читача у ширше коло наукових публікацій та певною мірою відкоригували б амплітуду оцінок автора. Наприклад: підсумкова стаття О.Оглоблина з генеалогії, уміщена в «Українському історичному» за 1966 р., праці Я.Дашкевича. Згадуючи відгук Б.Флорі на монографію Н.Яковенко «Українська шляхта», слід також було навести й рецензії українських істориків.

³⁹ Проблему суспільного маргінесу, щоправда середньовічного Парижу, вивчав Б.Геремек (див.: Geremek B. Ludzie marginesu w średniowiecznym Paryżu. – Warszawa, 2003).

⁴⁰ Див., напр., дискусію: Genealogia: Stan i perspektywy badań... – S.360.

⁴¹ Підходи дослідників аналізує А.Шимановська (див.: Od genealogii do historii społecznej / Red. A.Jaworska, B.Trelińska. – Warszawa, 2011. – S.27–43), наголошуючи на необхідності вивчення «сільської еліти».

⁴² Ibid. – S.43.

⁴³ Pakulski J., Wroniszewski J. Wstęp // Genealogia: Stan i perspektywy badań... – S.7.

⁴⁴ Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej: stan i perspektywy badań / Pod red. Z.Piecha, J.Wroniszewskiego, J.Pakulskiego. – Warszawa, 2006; Zbiory pieczęci w Polsce / Pod red. Z.Piecha, W.Strzyżewskiego. – Warszawa, 2009; Dawne pieczęcie: Typologia – metody badań – interpretacje / Pod red. Z.Piecha. – Warszawa, 2014.

церковних інституцій), королівська, шляхетська, князівська, урядницька, громадська. Хронологічні рамки досліджуваного матеріалу охоплюють XIII–XIX ст. Найбільш опрацьована польськими дослідниками середньовічна сфрагістика, що зумовлено сильними традиціями медієвістичних шкіл та значною збереженістю джерел XIII–XV ст.⁴⁵ Натомість маловивчений пласт – печатки новітнього періоду XIX–XX ст. Однієї з причин такої ситуації фахівці вважають тривалу актуальність уваги до сфрагістики середньовіччя й ранньомодерного часу, а з іншого боку – масовість сфрагістичного матеріалу останніх двох століть, для введення якого в науковий обіг потрібні відповідний час та осмислення. Віднайдення археологами за останнє десятиліття олов'яних булл польських князів XI ст. започаткувало фактично новий напрям – студії ранньосередньовічної сфрагістики. Кілька років тому, продовжуючи цю тему, торунський історик М.Глебьонек опублікував матеріали про олов'яні печатки XI–XIII ст.⁴⁶ Важливий напрям польських сфрагістичних студій – вивчення печаткових зібрань і колекцій⁴⁷. Знаковими працями у сфрагістиці сусідньої країни за останні понад два десятиліття можна назвати монографії З.Пеха «Іконографія печаток П'ястів» і М.Адамчевського «Урядницькі печатки регіональних владних інституцій Центральної Польщі»⁴⁸. Ці дослідження важливі під кутом зору авторської методології та огляду доробку дослідників печаток у Польщі й за кордоном. Одне із пріоритетних завдань у цій ділянці – написання підручника зі сфрагістики (попереднє видання було в 1960 р.)⁴⁹. Знаний фахівець проф. З.Пех, погоджуючись із потребою в такому виданні, водночас наголошує на його передчасності, одна з головних причин чого полягає в недостатньому залученні до наукового обігу сфрагістичних джерел та, відповідно, у потребі їх осмислення у вимірах польської культури, мистецтва, історії. Як і у випадку з генеалогією, найактивнішою зоною студій є сфрагістика еліт: князів, шляхти, духовництва⁵⁰. Упродовж кількох років польські історики почали розглядати печатку в контексті *мови образу*, тим самим вивчаються її складові (зображення й напис) як приклади форм суспільних комунікацій⁵¹. У Польщі створено електронну базу даних «Sigillum», де планувалося зібрати печатки з архівних та бібліотечних колекцій цієї країни (станом на сьогодні проект припинив існування).

⁴⁵ Водночас П.Покора у статті за 2001 р. відзначає недостатній рівень знань про польські пізньосередньовічні печатки (див: *Pokora P. Sigillum perpetuum officialatus ecclesiae Posnaniensis: Przyczynek do badań nad sfragistyką urzędów kościelnych w Polsce // Studia Źródłoznawcze. – T.XXXIX. – Warszawa, 2001. – S.44*).

⁴⁶ *Hlebionek M. Metalowe pieczęci książąt polskich z XII wieku // Ibid. – T.XLVII. – Warszawa, 2009. – S.35–94*.

⁴⁷ Цій темі присвячувався сфрагістичний семінар у Зеленій Гурі 23–24 травня 2007 р. За декілька років вийшла збірка матеріалів конференції (див.: *Zbiory pieczęci w Polsce / Pod red. Z.Piecha, W.Strzyżewskiego. – Warszawa, 2009*).

⁴⁸ *Adamczewski M. Pieczęcie urzędowe władz lokalnych z obszaru Polski centralnej. – Cz.1/3: Pieczęcie sądów szlacheckich do 1793 r. – Łódź, 2010*.

⁴⁹ *Gumowski M., Mikulski S., Haisig M. Sfragistyka. – Warszawa, 1960*.

⁵⁰ Про сфрагістику церковних ієрархів пізнього середньовіччя див.: *Pokora P. Sigillum perpetuum officialatus ecclesiae Posnanensis... – S.37–45*.

⁵¹ Див., напр.: *Kaluski T. Badania nad wizualnością pieczęci w Europie Zachodniej i w Polsce: Główne kierunki i nowe możliwości interpretacji // Сфрагістичний щорічник. – Вип.III. – К., 2012. – С.262–270; Hlebionek M. Pieczęć jako system informacyjny: Przykład polskich pieczęci królewskich // Там само. – С.173–189*.

Геральдика. Власне з геральдики й розпочалася інтенсифікація вивчення допоміжних історичних дисциплін наприкінці 1980-х рр. Геральдика, геральдичні емблеми стали основою зміцнення/відновлення історичної пам'яті поляків. Геральдичний код знаковий у польській культурі. Він асоціюється з традицією шляхетської еліти, а отже й національної державності. Такий особливий статус цієї дисципліни визначив і відповідну тематику досліджень. Проводилося вивчення державної геральдичної емблеми – білого орла. Люблінська дослідниця А.Яворська опублікувала монографію «Білий орел: герб польської держави»⁵². Набуває обертів вивчення церковної геральдики (П.Дудзінський⁵³, Е.Гігілевич⁵⁴, А.Вайс⁵⁵). У 2004 р. вийшла друком збірка статей як підсумок конференції, проведеної в листопаді 2000 р. в Любліні⁵⁶. Здійснено спробу синхронного огляду геральдики міст ряду історичних регіонів⁵⁷. Проф. С.К.Кучинський узагальнив історичний розвиток у контексті *довгого тривання* польських земельних гербів⁵⁸. У його дослідженні «Польські земські герби: Генеза, зміст та функції» знаходимо також сюжети й з української геральдики.

Дипломатика. Рівень академізму історичних наук у будь-якій історіографії можна визначити за опрацюванням двох дисциплін – дипломатики та палеографії. Адже саме вони дають уявлення про ступінь вивчення документа: його структуру, ознаки, мову, способи написання тощо. Дипломатику без перебільшення можна назвати матір'ю історичних наук, оскільки саме вона вивчає документ як такий. Найбільш ґрунтовно вивчено середньовічну дипломатику XIII–XV ст. Предметом уваги істориків стали як світські (князівські⁵⁹, сільські⁶⁰, королівські⁶¹, міст⁶²), так і церковні⁶³ канцелярії. Мають свою традицію і студії над публічним нотаріатом⁶⁴. У 1998 р. в німецькому виданні «Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde» А.Адамська видала бібліографію польської дипломатики від 1956 до 1996 рр. У 2000 р. у рецензійному огляді цієї публікації Р.Йоп подав список

⁵² Jaworska A. Orzeł Biały: herb państwa polskiego. – Warszawa, 2003.

⁵³ Dudziński P. Zasady heraldyki kościelnej // Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. – 1990. – №3. – S.10–19, 44–50; *Idem*. Współczesna heraldyka i zwyczaje heraldyczne w kościołach chrześcijańskich. – T.1–2. – Warszawa, 2007.

⁵⁴ Giguelewicz E. Herby biskupów Warmińskich. – Lublin, 2001.

⁵⁵ Weiss A. W drodze do compendium wiedzy z zakresu heraldyki kościelnej // Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. – T.36. – Zeszyt 4. – Lublin, 1989. – S.95–102; *Idem*. Wybrane zagadnienia z heraldyki kościelnej // Roczniki Teologiczne. – T.38/39. – Zeszyt 4. – Lublin, 1991–1992. – S.5–19.

⁵⁶ Polska heraldyka kościelna: Stan i perspektywy badań / Pod red. K.Skupieńskiego, ks. A.Weissa. – Warszawa, 2004.

⁵⁷ Seroła H. Herby miast Małopolski. – Warszawa, 2002; Adamczewski M. Herby miast Wielkopolski. – Warszawa, 2000; Kaganiec M. Herby miast województwa Śląskiego. – Katowice, 2007; Czerner M. Herby miast województwa Koszalińskiego. – Koszalin, 1989; Bialecki T. Herby miast Pomorza Zachodniego. – Szczecin, 1991.

⁵⁸ Kuczyński S.K. Polskie herby ziemskie: Geneza, treści, funkcje. – Warszawa, 1993.

⁵⁹ Żerelik R. Dokumenty i kancelaria książąt głogowskich w latach 1250–1331. – Wrocław, 1988.

⁶⁰ Słowiński J. Kancelarie wsi małopolskich od końca XIV do schyłku XVIII w. // Studia Źródłoznawcze. – T.XXXI. – Warszawa, 1990. – S.25–36.

⁶¹ Krawczuk W. Metryka koronna za Zygmunta III Wazy: początki Archiwum Koronnego Warszawskiego w świetle spisów z 1620 i 1627 r. – Kraków, 1995.

⁶² Losowski J. Kancelaria miast szlacheckich województwa Lubelskiego. – Lublin, 1997; Wyrozumski B. Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu. – Kraków, 1995.

⁶³ Żerelik R. Kancelaria biskupów wrocławskich do 1301 r. – Wrocław, 1991; Koczarska M. Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423–1455. – Warszawa, 2004.

⁶⁴ Skupieński K. Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce. – Lublin, 1997.

публікацій, які А.Адамська оминула у своїй бібліографії, тим самим доповнивши її перелік. Логічне продовження висвітлення історії вивчення польської дипломатики – стаття Я.Грабовського «Дослідження середньовічної та старопольської дипломатики в Польщі впродовж 1996–2007 рр.»⁶⁵. Окремо слід згадати подвижницьку роботу подружжя Курасів, які за останні десятиліття опрацювали та видали дипломатичні кодекси Малопольщі з ватиканських архівів⁶⁶. А.Ґут⁶⁷ у своїх публікаціях використовувала електронну базу даних «Diplomata-3», підготовлену спеціально для дослідження укладачів середньовічних документів. Останні роки на ниві новітньої дипломатики плідно працює люблінський історик А.Ґурак, котрий систематично вивчає матеріали російської канцелярії XIX – початку XX ст.

Палеографія. Студіювання письма – один із пріоритетних напрямів польської науки. Провідне місце тут займає латинське письмо. Упродовж останніх років було перевидано дві монографії, які в попередні десятиліття слугували основою для його вивчення. Ідеться про книги В.Семковича⁶⁸ та А.Ґейштора⁶⁹. Які актуальні завдання ставлять перед собою дослідники палеографії? К.Бобовський представляє деякі постулати розширення меж студій⁷⁰. Його пропозиції полягають у взятті до уваги таких елементів, як темп писання, міра натиску на знаряддя писання, плинність, тяглість і напрям ліній, графічні в'язання літер, їх елементів, нахил, симетрія, періодичність⁷¹. Активно розвиваються студії над кириличним письмом. Так, К.Петкевич видав довідник зі староруського та російського письма⁷², орієнтований на практичні навички в опрацюванні архівного матеріалу.

Кодикологія знайшла свого вдячного дослідника в особі Е.Потковського⁷³. Історик ставить доволі оригінальні завдання перед цією допоміжною історичною дисципліною: упорядкувати списки копіювальників із текстами колонофонів польських середньовічних рукописів, студії осіб, що читали та писали в давній Польщі, визначити функції письма, його значення для культури читання. Значення праць Е.Потковського полягає в увазі автора до розвитку кодикологічних студій у західноєвропейській традиції⁷⁴.

⁶⁵ Grabowski J. Badania z zakresu dyplomatyki średniowiecznej staropolskiej prowadzone w latach 1996–2007 // *Studia Źródłoznawcze*. – T.XLVI. – Warszawa, 2009. – S.107–140.

⁶⁶ Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza. – Cz.III: Dokumenty z lat 1356–1381 | Wydali I.Sułkowska-Kuraś, S.Kuraś, indeks i miejscowości opracował J.Piętka. – Warszawa, 2000.

⁶⁷ Gut A. Kolejność świadków rycerskich w testacjach dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV w. // *Studia Źródłoznawcze*. – T.XXXIX. – Warszawa, 2001. – S.29–35; *Idem*. Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV w. – Szczecin, 2002.

⁶⁸ Semkowicz W. Paleografia łacińska. – Kraków, 2002 (2-re вид. – 2007; 3-te вид. – 2011 pp.).

⁶⁹ Gieysztor A. Zarys dziejów pisma łacińskiego. – Warszawa, 2009 (2-re вид.).

⁷⁰ Bobowski K. Możliwości rozszerzenia zakresu badań paleograficznych // Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych w Polsce: Materiały z sympozjum w Uniwersytecie Jagiellońskim dnia 21–22 października 1993 roku profesorowi Zbigniewu Pierzanowskiemu przypisane / Pod red. M.Rokosza. – Kraków, 1995. – S.143–147.

⁷¹ Ibid. – S.147.

⁷² Pietkiewicz K. Cyrylica: Skrypt do nauki odczytania pisma staroruskiego i rosyjskiego dla studentów archiwistyki. – Poznań, 1996. Див. також рец. В.Микульського: *Studia Źródłoznawcze*. – T.XXXVIII. – Warszawa, 2000. – S.111–116.

⁷³ Potkowski E. Książka i pismo w średniowieczu: studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej. – Pułtusk, 2006; *Idem*. Problemy kodykologii // Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych w Polsce... – S.195–207.

⁷⁴ Так, на думку Е.Потковського, саме поняття «кодикологія» бере початок від К.Сарамана, котрий уживав термін «codicographie» в 1934–1935 рр. Натомість вітчизняний дослідник кодикології

У фокусі уваги перебуває й частина палеографії – *епіграфіка*. Найбільш активні осередки вивчення цієї дисципліни знаходяться в наукових закладах Любліна, Кракова, Варшави, Познані. Як і щодо інших дисциплін, найбільш повно вивчено середньовічний матеріал. Помітною подією став вихід у 1994 р. книги П.Мрозовського про готичні надгробні дошки на польських теренах⁷⁵. У 1997 р. видано каталог «Готичні бронзові надгробні дошки в Польщі»⁷⁶. У студії здійснено спробу проаналізувати надгробні дошки як витвір мистецтва, прояв культури епохи середньовіччя та ранньомодерного часу, виявити як шляхи імпортування їх до Польщі, так і місцеві осередки з виготовлення цих пам'яток, вивчити палеографічні особливості написів, проаналізувати образ і напис як основні складові. Тривалий час польські історики реалізують проект із видання корпусу епіграфічних пам'яток. Примітно, що в першій декаді ХХІ ст. стараннями краківських дослідників вийшло друком три томи опису епіграфічних матеріалів з українських земель, які входили до складу Речі Посполитої⁷⁷.

Хронологія не має настільки широкої палітри дослідницьких проблем. Системно над цією дисципліною працює представник люблінської школи Г.Вонсович, котрий вивчає середньовічні та ранньомодерні трактати з теорії обрахування часу⁷⁸. У своїх студіях автор показує середньовічні церковні календарі як потужне джерело інформації з площини часових уявлень, ритмів та форм використання часу⁷⁹. Інші дослідники розглядали певні хронологічні проблеми безсистемно. Так, спробу аналізу діонісійської системи обрахунку часу здійснив Ю.Наумович⁸⁰. Праця має історико-теологічний характер. Автор аналізує малознані латиномовні джерела. Оригінальне хронологічно-епіграфічне дослідження здійснив варшавський історик М.Яніцький⁸¹, котрий спробував визначити датування надгробної дошки відомого гуманіста Каллімаха (Ф.Буонакорсі). Питання впровадження григоріанського календаря до літургії православної церкви в Польщі 1924 р. та реакцію на це мирян порушили

Л.Дубровіна вважає, що його 1949 р. ввів до наукового обігу А.Дайн (див.: Кодикологія // Спеціальні історичні дисципліни. – К., 2008. – С.317). Е.Потковський однак стверджує, що А.Дайн лише скористався вже готовим терміном.

⁷⁵ Mrozowski P. Polskie nagrobki gotyckie. – Warszawa, 1994.

⁷⁶ Jarzewicz J., Karłowska-Kamzowa A., Trelińska B. Gotyckie spiżowe płyty nagrobne w Polsce: Studia o formie i treściach ideowych // Prace Komisji Historii Sztuki. – T.28. – Poznań, 1997. Див. також рецензію В.Мрозовича: Studia Źródłoznawcze. – T.XXXVIII. – Warszawa, 2000. – S.140–142.

⁷⁷ Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie / Pod red. W.Drelicharza. – T.1: Ziemia lwowska dawnego województwa ruskiego / Oprac. A.Biedrzycka. – Kraków, 2005; T.2: Dawne województwo podolskie / Oprac. P.Kuliszewicz. – Kraków, 2005; T.3: Ziemia przemyska dawnego województwa ruskiego / Oprac. A.Marzec. – Kraków, 2008; T.4: Kamieniec Podolski / Oprac. P.Rabiej. – Kraków, 2009.

⁷⁸ Wąsowicz H. Intelktualne zabawy z czasem // Od genealogii do historii społecznej. – Warszawa, 2011. – S.117–161.

⁷⁹ Wąsowicz H. Kalendarz ksiąg liturgicznych Krakowa do połowy XVI w.: Studium chronologiczno-typologiczne. – Lublin, 1995. – S.49.

⁸⁰ Naumowicz J. Geneza chrześcijańskiej rachuby lat: Historyczno-teologiczne podstawy systemu Dionizego Mniejszego. – Kraków, 2000.

⁸¹ Janicki M.A. Datowanie płyty nagrobnej Filipa Kallimacha // Studia Źródłoznawcze. – T.XL – Warszawa, 2003. – S.19–43.

О.Павлишин⁸², Ф.Берманн, М.Дулініч⁸³. М.Куля здійснив спробу оглянути поняття часу у вимірі цивілізаційних змін, взаємозалежності поміж категоріями часу та літургичним календарем, світськими церемоніалами. Цитуючи Е.Дюркгейма, автор підкреслює: календар виражає ритм колективної активності⁸⁴. Історик порушує питання філософського осмислення часу (початку чогось і завершення, початку та кінця століть у хронологічному та цивілізаційному контекстах) у вимірі людської екзистенції. Є.Романов пише про те, як результати археологічних досліджень можуть корегувати хронологічні рамки⁸⁵, а В.Врублевський намагається показати ефективність хронологічних студій у тандемі з геологічними та геоморфологічними дослідженнями⁸⁶.

Вексикологія. Тут перед веде Я.Птак, чия праця стала спробою розглянути прапори як елементи суспільної комунікації у просторі культурної антропології⁸⁷. Дослідник звертає увагу на незасвоєність у науковій літературі терміна «вексикологія» (часто зустрічається означення, як наголошує автор, «вексикологія»). Саме тому він висловлює пропозицію щодо альтернативного поняття: «бандеристика» (від пол. «bandera» – «прапор»). Намагається також запропонувати ширшу термінологію цієї науки. Пропонує, приміром, називати «вексиколоїдами» пластичні зображення на держаках: процесійні хрести, бунчуки, бойові знаки тощо. Історик підкреслює: вексикологічні пам'ятки, зрівню як герби, монети, печатки, є важливими джерелами для вивчення історії культури, права та держави, мистецтва, а написи на прапорах – добра основа для філологічних і теологічних студій⁸⁸. Фактично Я.Птак – єдиний фахівець, який системно вивчає польський вексикологічний матеріал.

Картографія, історична географія. Попри те, що картографія та історична географія в польській історіографії розглядаються окремо, представимо їх тут об'єднано. Картографія в Польщі має свої традиції та здобутки. В Інституті історії ПАН із 1953 р. існує відділ історичного атласу. На цей час вийшло друком сім томів історичних атласів польських воєводств XVI ст. Опрацьовуються також історико-географічні словники, вивчаються давні мапи⁸⁹. Фахівці ставлять собі за мету представити у вимірі історичної географії наступні контексти:

⁸² Pavlišin O. Wprowadzenie kalendarza gregoriańskiego do praktyki liturgicznej Kościoła prawosławnego w Polsce w 1924 r. // Biuletyn Ukrainoznawczy. – №8. – Przemyśl, 2002. – S.105–113.

⁸³ Boermann F., Dulnicz M. Studnia z Bochemii a problem chronologii starszych faz wczesnego średniowiecza na Mazowszu zachodnim // Archeologia Polski. – T.46. – Warszawa, 2001. – Zeszyt 1/2. – S.85–114.

⁸⁴ Kula M. Zegar historyka. – Warszawa, 2001. – S.41.

⁸⁵ Romanow J. Chronologia Bramy Piskowej w świetle wyników badań wykopaliskowych 2000 // Silesia Antiqua. – T.42. – Wrocław, 2001. – S.133–147.

⁸⁶ Wróblewski W. Chronologia względna wczesnośredniowiecznych grodzisk środkowego i dolnego biegu Liwca: Próba analizy badań geologiczno-geomorfologicznych // Wiadomości Archeologiczne. – T.54. – Warszawa, 1995–1998. – S.3–21.

⁸⁷ Ptak J. Chorągiew w komunikacji społecznej w Polsce piastowskiej i jagiellońskiej. – Lublin, 2003.

⁸⁸ Ptak J. Weksylologia jako nauka pomocnicza historii // Nauki pomocnicze historii: Teoria, metody badań, dydaktyka / Pod red. A.Jaworskiej, R.Jopa. – Warszawa, 2013. – S.37–47.

⁸⁹ Див., напр.: Словник historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu. – T.8: Wielkopolska – województwo poznańskie. Словник historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu. – Cz.4. – Zeszyt 3 / Pod red. T.Jurka. – Poznań, 2005. – S.445–624; Juda M. Mapy ziem polskich w dawnej typografii europejskiej // Studia Źródłoznawcze. – T.XLI. – Warszawa, 2003. – S.45–63.

природничий, культурологічний, історико-політичний (або ж геополітичний), здійснюють спроби розглянути регіональні образи в їх історичному розвитку⁹⁰. Крізь призму культурної антропології тривалий час вивчає історичну географію Я.Тишкевич⁹¹. У польській історіографії остання сприймається не тільки як створення атласів і мап, але й у ширшому контексті – культурному, фізичному, політико-географічному вимірах, осмисленні історичних ландшафтів, взаємовпливів людини та природи. Як наслідок, історики використовують напрацювання не тільки суміжних гуманітарних, але й природничих наук, зокрема кліматології, гідрографії, геоботаніки⁹².

Правнича археологія (знаки влади та права). Ця історична дисципліна в українській історіографії належить до сфери символіки й емблематики. До предмету досліджень юридичної археології відносять ті місця та речі, які мали вимір церковної й світської влади, тобто костели, церкви, майдани, палаци, замки, цвинтарі, жезли, корони, печатки, хоругви та ін. (що в українській традиції розподілено між емблематикою, атрибутикою, символікою, костюмологією тощо). Розвиток сучасної правничої археології в польській історіографії бере початок від студій на цю тему в німецькій традиції, перенесеній на польський ґрунт В.Майзелем, котрий упродовж 1960–1980-х рр. зібрав та впорядкував відповідний теоретичний і джерельний матеріал⁹³. Предметом вивчення дисципліни стали знаки влади та права – як матеріальні, так і нематеріальні. Завдання науки про знаки влади полягає у визначенні проявів правничого життя, а також (меншою мірою) – у відкритті невідомих юридичних норм⁹⁴. Порівняно нещодавно вийшли друком праці, присвячені інсигніям вищого духовництва⁹⁵, символіці каменя у системі влади⁹⁶, клейнодам періоду Речі Посполитої⁹⁷.

Ономастика, топономастика. На ниві ономастики дослідники звертають увагу на тісну співпрацю поміж істориками й філологами. Ономастичні студії, проведені за останні роки, показують також контакти між етнічними групами, їх взаємопроникнення, визначення етнічного походження шляхом зіставлення імен та прізвищ⁹⁸. Такі студії свідчать про придатність ономастики й топономастики до вивчення політичної історії⁹⁹.

⁹⁰ Przemiany środowiska geograficznego Polski północno-zachodniej: Dedykowane profesorowi Bogumiłowi Krygowskiemu w stulecie urodzin / Pod red. A.Kostrzewskiego, J.Czerniawskiej. – Poznań, 2006.

⁹¹ Tyszkiewicz J. Geografia historyczna Polski w średniowieczu: Zbiór studiów. – Warszawa, 2003.

⁹² Див., напри.: Szady B. Geografia historyczna w Polsce – rozwój i perspektywy // Studia Geohistorica: Rocznik historyczno-geograficzny. – T.1. – Warszawa, 2013. – S.24–27.

⁹³ Maisel W. Archeologia prawna Polski. – Warszawa, 1982; Ibid. Archeologia prawna Europy. – Warszawa, 1989.

⁹⁴ Szymański J. Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2001. – S.536.

⁹⁵ Bogacka K. Insygnia biskupie w Polsce: Pierścienie, pectoral, infuła XI–XVIII w. – Warszawa, 2008.

⁹⁶ Skoczylas J., Żyromski J. Symbolika kamienia jako element procesu legitymacji władzy w cywilizacji europejskiej. – Poznań, 2005.

⁹⁷ Myśliński M. Klejnoty Rzeczypospolitej: Zawartość Skarbcza Koronnego na Wawelu w świetle jego inwentarzy lat 1475–1792. – Warszawa, 2007.

⁹⁸ Dacewicz L. Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII w. – Białystok, 2008.

⁹⁹ Engler W. Słownik nazw ulic Elbląga. – Elbląg, 2008; Lipowski J. Ewolucja nazwisk w południowej części Śląska Cieszyńskiego w czasach austriackich: Analiza słowotwórczo-statystyczna i graficzna. – Wrocław, 2008.

Нумізматика. У 1988 р. побачила світ фундаментальна праця «патріарха» польської нумізматики Р.Керсновського «Монета в культурі середніх віків»¹⁰⁰. Автор фактично розглянув середньовічну європейську культуру крізь нумізматичні «окуляри», продемонструвавши, які джерельні властивості має монета. Здається, це єдина з подібних праць у ділянці допоміжних історичних дисциплін, що показала кінцеву мету студій тієї чи іншої галузі знань: простежити амплітуду розвитку соціуму з визначенням «невралгічних пунктів», довгого тривання культури *homo sapiens*. У 1994 р. вийшов друком «Нумізматичний лексикон» А.Миколайчика¹⁰¹. Становить інтерес факт синкретизму дисциплін, наприклад нумізматична метрологія¹⁰². Підсумком власних багатолітніх зацікавлень стала книга відомого польського нумізмата, авторитетного фахівця у царині історії монет С.Суходольського¹⁰³. Під однією обкладинкою зібрано статті автора, що стосуються методології досліджень, зв'язків нумізматики як із суміжними дисциплінами, так і з хімією, біологією, технічними науками.

Медалезнавство. Останнім часом викристалізувалася теза щодо чіткого розподілу між нумізматикою й «медалогією»¹⁰⁴. Медальєрика має значну джерельну базу, упродовж останньої чверті століття вийшли праці, присвячені медалям XVI–XX ст., із зображенням Івана Павла II, які зберігаються в окремих музейних колекціях тощо¹⁰⁵. Уведений до наукового обігу та проаналізований матеріал свідчить, що медалі, попри свою репрезентативну роль, є цінним іконографічним джерелом, яке може також уточнювати або коригувати наші знання, передають образи на монетах, печатках, гербах, подають самотутню, притаманну тільки цьому іконографічному матеріалу, наративну та візуальну інформацію.

Історична іконографія. Поле цієї допоміжної історичної дисципліни стабільно формується останні двадцять років¹⁰⁶. Вийшла вона на виднокіл наукових зацікавлень ще в 1920-х рр.¹⁰⁷, утім тоді так і не здобула «прописку» серед історичних наук. І лише після студій проф. З.Пеха в контексті вивчення іконографії печаток П'ястів дисципліна набула нового звучання. Історик переконаний в її важливості щодо розуміння «іконологічного коду» образу, розміщеного

¹⁰⁰ Kiersnowski R. Moneta w kulturze wieków średnich. – Warszawa, 1988.

¹⁰¹ Mikolajczyk A. Leksykon numizmatyczny. – Warszawa; Łódź, 1994.

¹⁰² Szymański J. Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2002. – S.156.

¹⁰³ Suchodolski S. Numizmatyka średniowieczna: moneta źródłem archeologicznym i ikonograficznym. – Warszawa, 2012.

¹⁰⁴ Див.: Gigilewicz E. Medalologia – medaloznawstwo – medalografia oraz medalistyka i medalierstwo a nauki pomocnicze historii // Polskie medalierstwo kościelne – tradycja i współczesność: Konferencja naukowa 17 grudnia 2007, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. – Kraków, 2008. – S.10.

¹⁰⁵ Kozarska-Orzeszek B. Jan Paweł II w medalach. – Lublin, 1988; *Idem*. Medale na ziemiach polskich w XVI–XX w. – Wrocław, 1995; Strzałkowski J. Zbiory polskich monet i medali. – Łódź, 1991; Bogacz T., Sakwerda J. Medale – polonica i silesiaca XVI i XVII wieku w zbiorach Muzeum Sztuki Medalierskiej: Katalog zbiorów. – Wrocław, 1999; Stachowiak J.B. Medalierstwo // Encyklopedia Katolicka. – T.12. – Lublin, 2008. – K.365–372.

¹⁰⁶ Свою габілітаційну студію присвятив цій проблематиці Р.Стружек (див.: Stróžek P. Źródła ikonograficzne w badaniu źródłoznawczym na przykładzie drzwi gnieźnieńskich: Heureka i krytyka zewnętrzna. – Poznań, 2011. – S.8, 24).

¹⁰⁷ Depréaux A. Ikonografia jako nauka pomocnicza historii // Przegląd Historyczny. – №28. – Zeszyt 2. – Warszawa, 1929. – S.125–129.

на гербі, монеті, хоругві, печатці¹⁰⁸. У розвитку дисципліни важливу роль відіграли здобутки в теорії мистецтвознавства німецького та американського дослідника Е.Пановського¹⁰⁹, який розробив поняття іконології. Методологічні напрацювання останнього дають ширше поле до їх застосування в наукових дисциплінах, предметом уваги котрих виступає образ.

Історична бібліологія вивчає книгу – друковану й рукописну. Провідну роль у цій ділянці відіграє Е.Потковський¹¹⁰. Саме цей історик систематично впродовж десятиліть студіює рукописну книгу. Слідом за французькими фахівцями він називає кодикологію «археологією рукописної книги». До кола уваги фахівців з історичної бібліології входять проблеми ідентифікації писарів, їх просопографічний портрет, мистецтво оправи книг, зв'язки між оральною (усного слова) й писемною культурами, формування, функціонування книгозбірень та ін.

Історична демографія. Своєю фаховою працею Ц.Кукль¹¹¹ поклав початок серійному виданню монографічних студій із ділянки допоміжних історичних дисциплін, що його реанімували польські історики після проекту Т.Мантойфля другої половини ХХ ст. Останніми роками дослідники порушують такі проблеми: заселення територій, родина, її склад¹¹², народжуваність, структура домогосподарств, шлюби, соціальна структура людності¹¹³. Джерельною основою для вирішення цих завдань слугують метричні книги, сповідальні списки, переписи населення тощо.

¹⁰⁸ Piech Z. Czy ikonografia historyczna powinna być nauką pomocniczą historii // Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych w Polsce... – S.119–141.

¹⁰⁹ Його праці перекладалися в Польщі ще на початку 1970-х рр. (див.: Panofsky E. Studia z historii sztuki. – Warszawa, 1971). Популяризатором і перекладачем був історик мистецтва Я.Бялостоцький (див.: Białostocki J. Sztuka XV wieku od Parlerów do Dürera. – Warszawa, 2010).

¹¹⁰ Potkowski E. Książka i pismo w średniowieczu: studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej. – Pułtusk, 2006.

¹¹¹ Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. – Warszawa, 2009.

¹¹² Kuklo C. Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie. – Białystok, 1991.

¹¹³ Piasecki E. Ludność parafii Bejskiej w świetle ksiąg metrykalnych z XVIII–XX w.: Studium demograficzne. – Warszawa, 1990.

Author in this work presents the development process of the auxiliary sciences of history in Polish historiography from the late 1980s. The attention is paid to the actual scientific school, the directions of researches, cause-effect relations which can help to understand the high academic level of source-knowledge studies of Polish historians. The interdisciplinary, trends of purpose understanding and the historical research's tasks in the dimension of cultural anthropology, semiotics, natural sciences and humanities with the projection to definition of cultural communicated codes, value system of societies/social groups, everyday practices, juridical and confessional cultures are specified in the article.

Keywords: historiography, sources, auxiliary sciences of history, sigillography, heraldry, genealogy.

(Закінчення див. у наступному числі)

